

Vladas Sirutavičius

Apskritai Lietuvos integraciją į NATO ir Europos Sąjungą galima vertinti kaip geopolitinę, geokultūrinę revoliuciją. Taigi – kaip ypatingą, svarbų istorinį lūžį, esmingai pakeitusi Lietuvos geopolitinę ir geokultūrinę situaciją. Tiesa, yra manančių, jog Lietuvos dreifas į euroatlantines struktūras buvęs natūralus. Lietuva, laikinai atskirta geležinės uždangos, po jos griuvimo sugrįžo ten, kur ji jau yra buvusi t. y. į Vakarų Europos glėbį.

Tai, jog Lietuvos integracija į Vakarų struktūras buvo revoliucinis procesas, liudytų keletas argumentų. Akademinėje literatūroje paprastai pabrėžiama, kad geokultūriniai bei geopolitiniai požiūriais Lietuvos valstybės ir modernios lietuvių tautos (kaip, beje, ir kitų Baltijos šalių bei tautų) situacija buvo ypatinga ir gana delikati. Klasikinės geopolitinės teorijos Lietuvą (ir jos artimiausias kaimynes Latviją ir Estiją) paprastai priskiria *heartlando*, t. y. Rusijos, įtakai. Naujesnės geopolitinės teorijos, nors ir pabrėžia tam tikrą Baltijos valstybių (tarp jų ir Lietuvos) savipakankumą (angl. *self-suffience*), tačiau jas taip pat laiko Rusijos gyvybinių interesų sfera. Nors geokultūriniai požiūriai ir pripažįstamas Lietuvos ir kitų Baltijos visuomenių savitumas, tačiau kartu pabrėžiama ir ta aplinkybė, kad Lietuva (ir kitos Baltijos šalys) esanti Vakarų civilizacijos paribyje arba, tiksliau, Vakarų ir Rytų civilizacijų sankirtoje.¹

Antra vertus, negalima nepastebėti ir tos aplinkybės, jog XX a. pabaigoje atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje valstybės ir visuomenės saugumo bei gerovės klausimų sprendimas imtas vis labiau sieti su Vakarų struktūromis. Tiesa, devinto dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo pradžioje buvo diskutuojamos įvairios Lietuvos neutralizacijos vizijos, tame tarpe ir vadinamoji finlandizacija. Tačiau tokios perspektyvos buvo vertinamos veikiausiai neigiamai ir, tiesą sakant, jokios apčiuopiamos įtakos politikai neturėjo. Gana didelei Lietuvos visuomenės daliai atrodė pakankamai logiška ir natūralu nacionalinės valstybės saugumą ir gerovę sieti su Vakarais bei jų struktūromis. Pirma, abi Vakarų struktūros – NATO aljansas ir Europos Bendrija – buvo tos organizacijos, kurios efektyviausiai galėjo išspręsti saugumo ir ekonominio augimo bei socialinės darnos klausimus. NATO kaip karinis-politinis, gynybinis Aljansas, teisėtai galintis didžiuotis tuo, kad nugalėjo Šaltajame kare, turėjo garantuoti vadinamąjį „kietąjį“, o Europos Bendrija (Europos Sąjunga), sukūrusi efektyviai veikiantį gerovės valstybės modelį – ekonominį, socialinį arba „minkštąjį“ saugumą. Antra vertus,

---

¹ Plačiau žr. Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai, XX amžius*, Vilnius, 2005, p. 23-189.

integracija į Euroatlantines struktūras Lietuvai, kaip ir kitoms Vidurio ir Rytų Europos šalims, turėjo padėti įveikti sovietinį paveldą ir prisidėti prie Vakarų demokratinio liberalaus valstybingumo įtvirtinimo. Galiausiai, negalima ignoruoti ir to fakto, jog integraciją, pirmiausia į NATO, skatino sudėtinga ir prieštaringa Rusijos liberalizacijos bei demokratizacijos raida. Situacija Rusijoje po rinkimų į Dūmą 1993 m. liudijo, jog šalyje vis labiau stiprėja antivakarietiškos, neoimperialistinės jėgos.

Šiame tekste išsamiai neaprašysime konkrečių instrumentų, kuriais naudojantis Lietuva, panašiai kaip ir kitos nepriklausomybę atkūrusios Baltijos valstybės, buvo įtrauktos į Vakarų struktūrų orbitą; neaprašysime ir Lietuvos diplomatijos pastangų, įdėtų darant įvairius „namų darbus“ – apsisostime ties keliais bendresniais integracijos aspektais ir aptarsime kelias svarbesnes geopolitines, politines bei geokultūrinės aplinkybes, turėjusias įtakos Lietuvos integracijai į Vakarų struktūras. Aptarsime: pirma, Vakarų struktūrų – NATO ir ES – plėtos į Rytus „persidengimą“; antra, Vakarų valstybių nevienodą požiūrį į plėtrą ir ypač į Baltijos valstybių integraciją; trečia, gerų santykių su kaimynais principą.

Objektyvios prielaidos Vakarų struktūrų plėtrai į Rytus susidarė po sovietinės sistemos subyrėjimo. Gorbačiovo vadovaujamai Sovietų Sąjungai pasirinkus įtampos mažinimo bei glaudesnio bendradarbiavimo su Vakarais politiką, pripažinus laisvo pasirinkimo, neagresyvumo, nesikišimo principus, susilaikius juo jėgos naudojimo – tapo aišku, kad Maskva negali atlaikyti geopolitinės konkurencijos su Vakarais ir ima trauktis iš Vidurio ir Rytų Europos regiono. Plėtra šiame regione buvo vertinama kaip priemonė, neutralizuojanti galimybę regionui virsti tarptautinės įtampos ir galios varžybų židiniu. Todel dažnai teigiama, kad euroatlantinių struktūrų plėtra į Rytus „tapo vienu svarbiausiu tolesnio visos Europos saugumo stiprinimo ramsčiu.“² Kartu reikėtų turėti omenyje ir tą aplinkybę, kad Vakarų struktūros atsargiai vertino plėtos posovietinėje erdvėje perspektyvas. Tokį atsargumą lėmė kelios svarbesnės aplinkybės: pirma, tam tikras naujųjų valstybių–kandidačių vidinės situacijos neapibrėžtumas – buvo abejojama ar joms pavyks išlaikyti demokratijos ir rinkos ekonomikos testus; antra, pakankamai greitai ėmė ryškėti tendencija, kandidates traktuoti skirtingai, priklausomai nuo jų geopolitinės padėties; trečia, plėtra, Vakarų požiūriu, negalėjo prieštarauti gerų santykių su demokratėjančia Rusija principui.

Tokiame kontekste buvo suformuluoti ir plėtos kriterijai. Dar 1993 m. birželio mėn. Kopenhagoje įvyko Europos viršūnių tarybos posėdis, kuriame pirmą kartą buvo aiškiai

---

² *Lithuania's Security and Foreign Policy Strategy*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2002, p. 63-79.

suformuluota nuostata į ES priimti to pageidaujantčias Vidurio Rytų Europos šalis. Kiek vėliau Briuselyje NATO viršūnių susitikime, vykusiam 1994 m. sausio mėn., buvo patvirtintas ir Aljanso pasirengimas priimti naujus narius. 1995 m. pasirodė NATO plėtros studija (*Study on NATO Enlargement*). Joje Aljanso plėtra buvo grindžiama siekiu užtikrinti stabilumą ir saugumą euroatlantinėje erdveje. Potencialiems kandidatams buvo keliami tokie reikalavimai: patikimai veikianti demokratinė politinė sistema (laisvi ir skaidrūs rinkimai, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas bei įstatymo kaip aukščiausio teisinio principo įtvirtinimas), efektyviai veikianti rinkos ekonomika, tautinių mažumų teisių užtikrinimas pagal ESBO principus, geri santykiai su kaimynais bei išsipareigojimas taikiai spręsti tarptautinius ginčus.³ Pačia bendriausia prasme minėtieji kriterijai buvo susiję ir su pasirengimu narystei ES. Todėl galima teigti, kad bendrųjų politinių kriterijų požiūriu esama aiškaus persidengimo tarp pasirengimo narystei NATO ir ES.

1993 m. rugpjūčio mėn. išvedus iš Lietuvos Rusijos Federacijos jurisdikcijoje buvusią kariuomenę, Lietuvos vadovybė tų pačių metų pabaigoje apsisprendė siekti narystės NATO. Šis tikslas buvo formalizuotas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu ir 1994 m. sausio mėn. prezidento Algirdo Brazausko laišku NATO generaliniam sekretoriui. Taip pat stengtasi plėtoti santykius ir su Europos Bendrija. Lietuva ir EB 1992 m. pasirašė ekonominio bendradarbiavimo sutartį, o 1993 m. vasario mėn. pasirašyta Deklaracija dėl Europos Bendrijos ir Lietuvos politinio dialogo. Tiesa, tokius susitarimus EB buvo sudariusi su daugeliu pasaulio valstybių, tačiau tuo pat metu ėmė ryškėti tendencija, kad EB traktuoja Baltijos valstybes kitaip, negu kitas buvusias sovietines respublikas (iš vadinamosios Nepriklausomų Valstybių Sandraugos erdvės). Tačiau tai dar nereiškė, jog EB Lietuvą traktuoja kaip kitas Vidurio Europos šalis. Apskritai reikėtų pastebėti, kad EB, o vėliau ir ES, savo santykius su naujomis, posovietinėmis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis grindė dviem skirtingomis politinėmis strategijomis. Su buvusiais Sovietų Sąjungos satelitais arba Vidurio Europos regiono šalimis buvo laikomasi sutarčių strategijos (pirmosios tokios Europos sutartys su šio regiono valstybėmis buvo pasirašytos dar 1991 m.). Buvusių sovietinių respublikų arba Rytų Europos atžvilgiu buvo laikomasi vadinamosios bendradarbiavimo strategijos, kuri rėmėsi partnerystės ir bendradarbiavimo sutarčių sudarymu (pirmos tokios sutartys buvo pasirašytos 1994 m.). Nors Baltijos valstybės šiuo atveju atsidūrė savotiškoje tarpinėje padėtyje, tačiau veikiau artėjo link EB ir Vidurio Europos santykių modelio. Ši tendencija gana aiškiai išryškėjo 1993 m. vykusiam Kopenhagos viršūnių

---

³ Z. Petrauskas, NATO po Šaltojo karo, *NATO vakar, šiandien, rytoj*, Vilnius, 1999, p.63-82.

susitikime. Jame priimtuose dokumentuose Baltijos valstybės minimos specialiaame skyriuje – su jomis numatyta galimybė sudaryti asociacijos sutartis. Lietuvos santykiams su ES reikšmingiausi buvo 1994 – 1995 m. 1995 m. birželio mėn. buvo pasirašyta Europos sutartis, o tų pačių metų gruodžio mėn. pateikta oficiali Lietuvos paraiška tapti ES nare. Pažymėtina, jog Lietuva, kitaip nei kitos Vidurio Europos šalys, kvietimo pradėti derybas sulaukė vėliau – tik 1999 m. gruodžio mėn.⁴

Panašiai viskas vyko ir NATO plėtros atveju. Į pirmąjį po Šaltojo karo Aljanso plėtros etapą Lietuva nepateko.⁵ Tiesa, Vašingtone viršūnių susitikime 1999 m. balandžio mėn., kuomet į Aljansą buvo priimtos trys Vidurio Europos šalys, buvo pareikšta, kad Aljanso plėtra nesibaigia ir kad NATO (remdamasis 10 Šiaurės Atlanto sutarties straipsniu) toliau vykdys „atvirų durų“ politiką. Tais pat metais priimtoje NATO Strateginėje koncepcijoje apie Aljanso plėtrą kalbama taip: „[NATO] tikisi pakviesti stoti į Aljansą šalis, kurios nori ir yra pajėgios priimti su naryste susijusias atsakomybes ir pareigas, jei šių šalių priėmimas pasitarnaus bendriems Aljanso politiniams ir strateginiams interesams, sustiprins jo efektyvumą ir sanglaudą bei prisidės prie bendro Europos saugumo ir stabilumo.“⁶ Tie Vakarų politikai bei analitikai, kurie skeptiškai arba neigiamai vertino Baltijos valstybių narystės Aljanse perspektyvas, kaip tik ir teigė, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos išitraukimas į karinį bloką jo nesustiprins, bet gali Aljansą tik susilpninti. Visų pirma todėl, kad tokia plėtra pablogins santykius su Rusija, o tai gali destabilizuoti saugumą Baltijos regione ir visoje Europoje.⁷

Taigi geros kaimynystės principo, pirmiausia su Rusija, praktinis politinis įgyvendinimas tapo svarbiu veiksmu integruojantis į Vakarų struktūras. Lietuvos santykiai su Rusijos Federacija klostėsi įvairiai. Po gana nelengvų derybų 1995 m. buvo išspręstas Rusijos Federacijos karinio tranzito į Kaliningrado sritį per Lietuvos Respublikos teritoriją klausimas.⁸ Abiem šalims sutarė dėl kompromiso. Lietuva ir toliau stengėsi plėtoti bendradarbiavimą su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, taip demonstruodama, jog ši

---

⁴ Apie EB (ES) ir Lietuvos (Baltijos valstybių) santykius žr. K. Maniokas, *Politiniai Lietuvos ir Europos Sąjungos asociacijos aspektai. Lietuvos integracija į Europos Sąjungą. Buklės, perspektyvų ir pasekmių studija* (sudarė K. Maniokas, G. Vitkus), Vilnius, 1997, p. 11-28; Apie Baltijos šalių ir Europos Sąjungos derybas plačiau žr. R. Vilpišauskas, „Baltic states negotiating the EU Entry: Process, Patterns and Results“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2002* (editor A. Jankauskas), Vilnius, 2003, p. 119-141.

⁵ 1997 m. liepos mėn. Čekija, Vengrija ir Lenkija buvo pakviestos pradėti derybas dėl stojimo. Narėmis jos tapo 1999 m.

⁶ Cit. pagal R. Vilpišauskas, „Lietuvos integracijos į NATO ekonominės pasekmės“, *Šiaurės Atlanto erdvė ir Lietuva*, Vilnius, 2001, p. 64.

⁷ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai, XX amžius*, Vilnius, 2005, p. 184; taip pat žr. Nixon center, *Whats to be undone? A Russia Policy Agenda for the New Administration*, Washington, 2001, p.10.

⁸ Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Military Transit of the Russian Federation through the Territory of the Republic of Lithuania – Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją*, Vilnius, 2002, p. 73.

teritorija nėra kliūtis Lietuvos integracijai į Vakarų struktūras.⁹ Prie gerų tarpvalstybinių santykių prisidėjo ir 1997 m. spalio mėn. pasirašyta Lietuvos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl valstybinės sienos.

Sėkmingai Lietuva sureguliuo santykius ir su kitu, jau vakariniu savo kaimynu – Lenkija. 1994 m. balandžio mėn. buvo pasirašyta draugiškų santykių ir gero bendradarbiavimo sutartis. Taip Varšuva Vilniui tapo svarbiu eurointegraciniu tiltu.

Vis dėlto svarbu pabrėžti, jog Lietuvos politika megzti gerus santykius su savo kaimynais, ypač su Rusija, atitiko bendresnes Vakarų ir Rusijos santykių tendencijas. Kitaip tariant, Euroatlantinių struktūrų plėtros į Rytus procesas vyko įtraukiant į bendradarbiavimą ir Rusiją. NATO aljansas su Rusija 1997 m. gegužės mėn. pasirašė susitarimą, pagal kurį buvo įsteigta dvišalė jungtinė Taryba. (Beje, Europos Sąjunga su Rusija 1994 m. birželio mėn. pasirašė Parnerystės ir bendradarbiavimo sutartį, kuri įsigaliojo 1997 m. gruodžio mėn.) Naujai įsteigtos dvišalės struktūros tikslas buvęs įtraukti Rusiją į bendras su Šiaurės Atlanto sutarties organizacija saugumo užtikrinimo akcijas. Tuo pačiu tikėtasi sumažinti Rusijos prieštaravimus dėl Aljanso plėtros. Tiesa, gana greit paaiškėjo, kad Taryba nėra efektyvus NATO ir Rusijos santykių reguliavimo instrumentas. Reikėtų priminti, kad Vakarų struktūrų – pirmiausia NATO – ir Rusijos santykiuose po Šaltojo karo buvo ir įtampos, ir atšilimo momentų, kooperaciją keisdavo santykiai, savo pobūdžiu artimi konfrontaciniai. Taip atsitiko po vadinamosios Kosovo krizės – dėl NATO karinės akcijos prieš Serbiją 1999 m. Aljanso ir Rusijos santykiai praktiškai nutrūko. Rusija kaltino Vakarus agresyvumu (mat formaliai NATO karinius veiksmus pradėjo neturėdama Jungtinių Tautų organizacijos mandato.)¹⁰

NATO ir Rusija santykius atsinaujino tik 2001 m. pabaigoje. Jie formalizuoti buvo 2002 m. gegužės mėn. įsteigus NATO ir Rusijos Tarybą. Steigimo deklaracijoje pažymėta, jog Taryboje Rusija ir Aljansas veikia kaip lygiaverčiai partneriai, tose sferose kur jų interesai sutampa. Tais pačiais 2002 m. lapkričio mėn. Prahoje NATO viršūnių susitikimo metu Lietuva buvo pakviesta prisijungti prie Aljanso. (Pastebėtina, jog nepaisant įvairių peripetijų 2003 m. pavasarį Lietuva baigė derybas su ES bei pasirašė stojimo į Sąjungą sutartį.) Pažymėtina ir ta aplinkybė, kad po rugsėjo 11 d., teroristinių išpuolių Jungtinėse Valstijose, Rusija iš esmės nustojo priešintis Baltijos valstybių integracijai į Aljansą, vadindama šį žingsni tiesiog „neraciolaliu“. Aiškindami tokį Rusijos pozicijų pasikeitimą, lietuvių

---

⁹ V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkienė, „Rusijos Federacijos Kaliningrado srities strateginė reikšmė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius, 2003, p. 171-200.

¹⁰ Č. Laurinavičius, „Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos ateitis“, *Šiaurės Atlanto erdvė ir Lietuva*, Vilnius, 2001, p. 108.

tyrinėtojai kėlė kelias versijas: kovos su globaliu terorizmu kontekste Maskva siekė suartėti su JAV, užmegzti su Vašingtonu strateginiu lygiaverčių partnerių ryšius. Taip būtų stiprinamos Rusijos tarptautines pozicijas ir kuriamos prielaidos jos gilesniai vesternizacijai; antra vertus, neatmetama buvo prielaida, jog nebesipriešindama NATO plėtrai į Baltijos valstybes ir deklaruodama paramą JAV kovoje su globaliu terorizmu, Rusija stengsis sumažinti JAV įtaką Europoje bei „įgyti laisvas“ rankas įtakai posovietinėje erdvėje plėtoti.¹¹

Ir dar viena svarbi aplinkybė. Vakarų parama Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių integracijai į Euroatlantines struktūras – pirmiausia tai pasakytina apie NATO – nebuvo vienoda. Baltijos šalių integracijos į Aljansą klausimu lemiamą žodį tarė JAV. Galima įvairiai samprotauti, kokie motyvai nulėmė tokią JAV poziciją. Galima manyti, kad tie motyvai buvo labiau idealistiniai – šitaip Vašingtonas iki galo, nuosekliai įgyvendino Baltijos šalių aneksijos nepripažinimo politiką. Antra vertus, remdamas NATO plėtrą į Baltijos valstybes, Vašingtonas galėjo turėti ir ambicingų strateginių tikslų – taip stengtasi mažinti Rusijos įtaką Baltijos jūros ir visos Vidurio Rytų Europos regione bei didinti savo įtaką Europos Sąjungoje. JAV apsisprendimui įtakos galėjo turėti ir kova su globaliu terorizmu. Vašingtono užsienio politikoje po 2001 m. šiai kryptiai teko svarbiausia vieta. Naujieji Vakarų struktūrų nariai galėjo padėti kompensuoti senųjų JAV sąjungininkų Vakarų Europoje dažnai skeptišką požiūrį į strateginius kovos su globaliu terorizmu tikslus. Ši tendencija išryškėjo Jungtinėms Valstijoms 2003 m. pradėjus karą Irake.

Kad ir kaip būtų buvę, 2004 m. pavasarį Lietuva tapo NATO ir ES nare. Lietuvos prisijungimas prie Euroatlantinių struktūrų be jokių abejonių gali būti vertinamas kaip revoliucinis įvykis – moderni lietuvių tauta ir Lietuvos valstybė per savo palyginti trumpą istoriją neturėjo tokių kietojo ir minkštojo saugumo garantijų, kaip dabar. Iš esmės čia galima būtų dėti tašką ir baigti šį tekstą. Tačiau... Paskutiniu metu Lietuvoje vis dažniau galima išgirsti abejonių dėl Vakarų struktūrų teikiamų saugumo garantijų. Netgi susidaro įspūdis, kad praėjus penkeriems metams nuo formalaus įstojimo į NATO ir ES, Lietuva nesijaučia saugesnė. Nesiisime plačiau aptarinėti, kodėl taip yra.¹² Pabaigai priminsime tik vieną tezę – Vakarų struktūros negalės apginti nei Lietuvos, nei kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių, jeigu jos pačios nesuponuos saugumo.

---

¹¹ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius, Vilnius, 2005, p.185-187; Č. Laurinavičius, „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius, 2003, p. 157-169.

¹² Plačiau apie Lietuvos užsienio politiką po įstojimo į NATO ir ES žr. Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų“, *Politologija*, 2009, nr. 2, p. 91-122.